

TARIMSAL BÜYÜME KORİDORLARININ BÖLGESEL KALKINMADAKİ YERİ

Neslişah Şurgun Çelikten¹
Haktan Sevinç²

Makale İlk Gönderim Tarihi / Recieved (First): 25.09.2020

Makale Kabul Tarihi / Accepted: 03.10.2020

ÖZ

Dünya nüfusunun hızla artmasıyla insanoğlunun ekonomik faaliyetlere olan talebi de her geçen gün artmaktadır. Küreselleşmenin de etkisiyle kentsel alanlar ekonomik faaliyetler açısından büyük önem kazanmaktadır. Ulaşım sektöründe yaşanan gelişmeler sayesinde ekonomik faaliyetler kentsel alanlar arasında oluşan koridorlarda yerini almaktadır. Kentsel alanların dışında kalan ve geçimini tarımla sağlayan kırsal kesim, günümüzdeki ekonomik piyasanın altında kalmaktadır. Tarımsal üretimin ikinci planda kalmasıyla istihdam sorunları baş göstermekte ve kentsel alanlara kontrolsüz göçler başlamaktadır. Bu sebeple tarımsal büyüme koridorları kırsal kesimlerin gelişmişlik seviyesini artırmak ve ekonomilerini hareketlendirmek için son zamanlarda en çok başvurulan kavramlardan olmuştur. Tarımsal büyüme koridorları, kırsal kesimdeki üretimin karını arttırmak ve az gelişmiş ülkelerin ekonomisini canlandırmak aynı zamanda da gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki ekonomik eşitsizlikleri gidermek amacıyla oluşturulan bir stratejidir. Bu strateji tasarlanırken coğrafi, beşeri, ekonomik, kurumsal ve sosyal altyapının titizlikle gözden geçirilmesi önem arz etmektedir. Bunun içinde sağlam ulaşım altyapılarının oluşturulmasında fayda vardır. Tarımsal büyüme koridorlarının ekonomik kalkınmayı arttırması için bütüncül bir planla tasarlanıp devreye sokulması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Tarımsal Üretim, Tarımsal Büyüme Koridoru, Bölgesel Kalkınma.*

THE PLACE OF AGRICULTURAL GROWTH CORRIDORS IN REGIONAL DEVELOPMENT

ABSTRACT

The of humans for economic activities increases everyday as the Word population increases. The urban areas become very important in terms of economic activities with the impact of globalization. The economic activities take place in the corridors created in urban areas thanks to the developments experienced in transportation sector. The rural people who are excluded from urban areas and live on agriculture, are below the current economic market. As the agricultural production is in the second importance level, employment problems occur and uncontrollable migration starts. Therefore, agricultural corridors have been one of the most frequently referred concepts recently. Agricultural growth corridors are a strategy created to increase the production profit of the rural people and to enliven the economy of the under developed countries and also to overcome the economic inequalities among the developing countries. It is important to revise geographical, human, economic, institution a land social infrastructure meticulously while designing this strategy. For this reason, solid transportation infrastructures should be established. Agricultural growth corridors should be designed with a holistic plan and be activated in order to increase the economic development.

Keywords: *Agricultural Production, Agricultural Growth Corridor, Regional Development.*

¹ Ziraat Yüksek Mühendisi, Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi.

² Doç. Dr. Iğdır Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü.

1. GİRİŞ

Ekonomik kalkınma sadece ekonomik göstergeleri incelemekle kalmayan aynı zamanda kültürel ve küresel içeriğe sahip faktörleri de inceleyen geniş ölçekli bir kavramdır. Yıllarca tarımın ekonomik kalkınmada ki yeri önemsiz bulunmuş, sanayi birinci planda tutulmuş fakat ithalatın artması ve ihracatın azalmasıyla birlikte tarımın önemi 2000’li yıllarda kendini belli etmiştir. Bu durum gelişen ve değişen dünyada tarım özelinde ihtiyaç olan tarımsal ürünlerin üretimi ve pazarlanması durumunu tetiklemiş ve her geçen gün tarımsal koridorlarının oluşturulmasına yönelik stratejileri artırmak için çabalar geliştirilmiştir. Ulaşım hatları arasında ki bağlantıları arttırmak, ülkeler arasında ki ekonomik faaliyet ilişkilerini geliştirmek ve ekonomik ağlar kurmak, doğru ekonomik kalkınma hamleleri yapmak, yerleşik iş gücü kanalları oluşturmak bir takım çabalardır. Bu çabalar sonucunda tarımsal üretimin artmasıyla birlikte tarımsal büyüme koridorları ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklı boyutlarda ülke ekonomilerini etkilemektedir. Bu durum az gelişmiş ülkeler için birçok olumlu etkiler sağlarken gelişmekte olan ülkeler için bölgesel eşitsizlikler içerebilmektedir. Çünkü tarımsal üretimin artması doğrudan ve dolaylı olarak diğer sektörleri de etkilemektedir. Sanayi sektöründe kullanılan hammaddenin tarımsal alanlardan kaynağını alması sektörler arası etkileşimlere önemli bir örnek oluştururken, ihracat hacminin büyümesine olanak sağlar. Tarım sektörünü bu yönüyle ele aldığımızda sosyal refah açısından ekonomiye ne kadar katkı sağladığı açıkça görülmektedir.

Günümüzde teknolojinin gelişmesi ithalat ve ihracat kanallarını olumlu yönde etkilediğinden dünya ticaret piyasası herkesin ulaşabileceği büyük bir piyasa haline gelmiştir. Bu sebeple de ulusal alanlarda yapılan ticaret, uluslararası piyasada canlılık kazanarak büyük kentsel alanları barındıran bir yapıya dönüşmüştür (Scott, 2001; 813). Ham madde birikiminin ve finansmanın küresel ekonomide en çok yayıldığı yerler küresel bölgeler arasında hiyerarşi meydana getirmiştir. Bahsi geçen bu ticaret noktaları çağımızda dünya ekonomisine yön veren merkezler haline gelmiştir (McGee ve Kumssa, 2001: 9; Sassen, 2001; 201).

Kentsel alanların sunduğu altyapı ve hizmetler üretim bölgelerinin belirlenmesinde kolaylık sağlarken, sosyal olarak da istihdam bölgesi yaratması açısından cazip alanlara dönüşmüştür. Bu durumda piyasada ki rekabeti arttırarak ülkelerin gelişmesini teşvik etmektedir. Ekonomik faaliyetler açısından aktiflik kazanan kentsel bölgeler, yığılma ekonomileri ile karşılaştıkları için kendilerine coğrafi olarak yakın olan kentsel alanlara kaymaya başlamışlardır. Sermaye birikimi sebebiyle yeni kentsel alanlar arayan büyük ekonomiler ulaştırma faaliyetleri ve ham maddeye yakınlık açısından fayda sağlayabileceği alanları seçmektedirler. Ekonomik faaliyetlerin doğal işleyişi sayesinde oluşan yeni kent merkezlerinin kırsal alanlara nazaran cazibe merkezleri haline dönüşmesi sebebiyle de bölgeler arasında ekonomik eşitsizlikler meydana gelmektedir. Bu çalışmanın amacı bir bölgede ekonomik açıdan üstünlük sağlayan hammadde ve sermaye sebebiyle gelişen iç koridorların, o kentsel bölgenin büyüme, gelişme ve kalkınmasına fayda sağladığını belirterek, küreselleşme sebebiyle ikinci plana atılan kırsal alanları da tarımsal büyüme koridorları sayesinde cazibe merkezi haline getirerek bölgeler arası eşitsizlikleri gidermektir.

2. KORİDOR KAVRAMINA DAİR TEORİK ALTYAPI

Koridor terimi; coğrafi olarak düşündüğümüz de iki devleti birbirine bağlayan ve ulaşım hattı sağlayan toprak parçasıdır. Bu sebeple devletlerarası ekonomik ilişkileri rekabet piyasası oluşturacak bir şekilde canlandırabilecek bir planlamadır. Bu durum ülkeler içerisinde yerel kalkınmanın gelişmesi ve akabinde ulusal ve hatta uluslararası tarımsal ticaretin artmasına neden olarak ülkelerin ekonomik düzeylerini artırabilmektedir. Koridorlar tarihi süreç sonunda ki kazanımlarıyla doğal yollardan yâda planlanmış bir şekilde de oluşturulabilirler. Bu oluşumlara örnek verecek olursak Türkiye’de Kocaeli-Gebze-İstanbul, dünyada ise Beira Tarımsal Büyüme Koridorudur. Planlı koridorlar genellikle orta ölçekli ekonomilerde karşılaştığımız bir oluşumdur. Planlı koridorların oluşturulma sebebi ise o bölgenin çevresindeki diğer bölgelere kıyasla avantajlı yönlerinin geliştirilerek ekonomiyi canlandırarak yeni kazanımlar elde etmektir (Brunner, 2013: 9). Oluşturulacak koridorların ekonomik faaliyetleri geliştirebilmesi için cazibe merkezi haline gelebilecek stratejik iki nokta arasında kurulması gerekmektedir (Srivastava, 2011: 3-4).

Koridor tiplerini üç kısımda inceleyebiliriz. Büyüklüklerine göre kategorilere ayırdığımızda; Makro Koridorlar, Meso Koridorlar ve Mikro Koridorlar olarak incelenebilir.

Makro Koridorlar; Genel olarak uluslararası ulaşım yolları için tasarlanmıştır. İki veya daha fazla ülkenin sınır alanlarında ekonomik faaliyetleri arttırmak, kazanılmış üstünlük elde etmek ve rekabetçi piyasayı canlandırmak amacıyla ithalat ve ihracatın verimini artırarak getirilerinden faydalanmak için uluslararası ülkelerin aldıkları ortaklaşa kararlarla oluşturulan koridorlardan biridir. Son yirmi yıl içerisinde Afrika ve Asya da oluşturulan koridorları makro koridor tipine örnek gösterebiliriz.

Meso Koridorlar; Aynı ülke içerisinde belirlenmiş iki farklı bölge ya da özellikleri açısından ele alındığında önemli avantajlara sahip karşılaştırılmış üstünlük açısından zengin olan iki bölge arasındaki alanların ekonomik faaliyetler açısından geliştirilmesi planlanmış koridor tipleridir.

Mikro Koridorlar; Uygun görülen bölgelerde bulunan ulaşım yolları üzerinde diğer koridor tiplerine kıyasla daha minimal tasarlanmış koridor tipleridir.

2.1. Koridorların Oluşturulmasındaki Gerekli Şartlar

Koridorlar iki kentsel alanı birbirine bağlayan oluşumlar olduğu için ulaşım yollarına kurulurlar. Koridorların en önemli amacı iki bölge arasında ki bağlantıyı sağlamak olduğu için ulaşım hattı boyunca kurulması önemlidir. Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus, ulaşım yollarında bulunan altyapılara gereken titizliğin gösterilmesidir. Ulaştırma hatları; ticaret merkezleri arasında ki erişimi kolaylaştırdığından, ülkelerin kalkınma planlarında can alıcı noktalarından biri haline gelmiştir. Bu konu hakkında yapılan bir dizi ampirik çalışma göstermiştir ki Türkiye’de ulaştırma alt yapısına sağlanan yatırımlar sayesinde milli gelir düzeyinde pozitif yönlü bir artış gözlemlenmiştir (Saatçioğlu ve Karaca, 2013; 9). Kurulan bölgesel koridorlar da ulaştırma hatları ekonomik dönüşümleri teşvik edeceğinden hali hazır işletmelerde verimlilikler sağlanır, hatta yeni işletmeler açılmaya yüz tutar ve istihdam da artar (Yıldırım Keser, 2015; 170).

Kalkınma koridorları sadece iki noktayı birbirine bağlamakla kalmaz aynı zamanda bu noktalar arasındaki ekonomik faaliyetleri de hareketlendirir. Seçilmiş noktalar arasında kurulan bir

kalkınma koridoru her zaman amacına ulaşmayabilir. Kalkınma koridorları doğal ya da planlı yollardan oluşturulmasına bakılmaksızın bazen kendiliğinden de ekonomik açıdan koordine olarak üretim ve verimlerini arttırabilirler. Bağlanan koridorun, doğası ve üretim potansiyeli yapılan ticaretin akış niteliğini pozitif yönde ilerleterek o bölgenin üretim hacminin artmasına fayda sağlayabilir (Srivastava, 2011; 6).

Bağlantı koridorları planlanırken bölgenin sadece andaki cazip merkezleri göz önünde tutulmamalı, ilerleyen dönemlerde de karşılaştırmalı üstünlükler kazanabileceği de göz ardı edilmemelidir. Bölgesel iş birliğini kolaylaştıracak programlamalar yapmak, özel koridor organları planlamak, sınır politikalarını güçlendirmek için çalışmalar yapılması koridorların gelişmesini ve o bölgedeki ekonomik faaliyetlerin katma değerini arttırabilmektedir (Brunner, 2013; 9).

Bununla birlikte sadece ulaşım hatlarının altyapı sistemleri ya da kaynaklarının olması koridorların bulunduğu bölgenin üretim faaliyetlerini arttırmaya ve ekonomisini geliştirmeye yeterli olmayabilir. Planlanan bölgesel kalkınma koridorunun temelinde ulaşırma hedefli girişimler var ise lojistik ve ticari gelişmeler sağlanabilir, tarım var ise sürdürülebilir tarım politikaları geliştirilir, araştırma ve geliştirme çalışmaları için kamu özel ortaklıkları yoluyla çalışmalar yapılarak bölge karşılaştırmalı üstünlükler açısından avantajlı hale getirebilir. Koridorların oluşturulması ve geliştirilmesi zamandan ve mekândan etkilenebilir. Planlanan koridorların işleyişi, koridor ağı genişledikçe zamanla değişkenlik gösterebilir. Oluşturulan koridor kurulduğu bölgenin sosyal, coğrafi, politik özelliklerine göre de planın dışına çıkarak çevreden etkilenebilir. Bu nedenle kalkınma koridorları değişkenlik gösteren ve içinde gizli yönetsel oluşumlar olan bir oluşumdur diyebiliriz.

Ekonomik anlamda büyüme ve gelişme sağlamak isteyen bir bölgenin öncelikli olarak finansal düzenini koruması ve yapılacak araştırma ve geliştirme çalışmaları içinde gerekli tedbirleri alarak ülke ekonomisinde pozitif yönlü bir reel gelir artışı sağlaması gerekmektedir. Bölgede hizmet veren sanayi mekânsal gelişimler (doğal kaynaklar, turizm, tarımsal faaliyetler, ekolojik hizmetler gibi) sayesinde diğer bölgeler ile karşılaştırmalı üstünlükler açısından rekabetçi bir ortam ve ekonomi elde eder.

Mevcut yapısal sistemin değiştirilip kalkınma koridorlarının kurularak o bölgenin finansal perspektiflerinin değiştirilmesi dikkatli bir çalışma istemektedir. Tüm bunlar için belirli şartların yerine getirilmesi gerekmektedir (JICA, 2013; 2-2). İfade edilebilecek şartlar aşağıda sıralanmıştır.

- Finansal büyümeyi optimum seviyeye çıkarabilmek amacıyla kalkınma programlarının etkili ve büyük bir sistemle oluşturmak gerekmektedir. Programlanan ve gelecek vaat eden finansal yapıları negatif veya pozitif yönde etkileyebilecek faktörlere karşı hazırlıklı olacak, gerekli tedbirleri ve çalışma faaliyetlerini yürütecek güçlü bir yapıya ihtiyaç duyulmaktadır.
- Bölgesel kalkınmayı girişimleri için ihtiyaç olan sistemler ve iradelerin yapılacak olan çalışmalara katkıda bulunarak yön göstermesi gerekmektedir.
- Planlanan alt yapı ve hizmetlerin zamanında ve titizlikle bitirilmesi için önemli ölçüde özen gösterilmesi gerekmektedir.
- Kalkınma koridorlarının kurulacağı bölgelerde sadece yatırımcıların değil bölge halkının da faydalanacağı bir ortam oluşabilmesi için bu yatırım planının herkes

tarafından öneminin kavranması gerekmektedir. Tüm ülkenin faydalanacağı bu duruma psiko-sosyal sermaye ismi verilmektedir (Boisier, 2011: 23-24).

- Koridor yaklaşımı kalkınma planlamalarında bölgesel ticareti düzeyini artırmak açısından özel yatırımlar önemli ölçüde etkindir. Bu sebeple özel sektöre gerekli önemin verilmesi ve özel sektör yatırımlarını tetikleyecek araştırma ve geliştirme çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Bu tarz yatırımlar bölgede ki siyasi ve politik kesime sorumluluk yükleyecek olsa da bölgenin kalkınması açısından önemle üzerinde durulması gerekmektedir.
- Kurulan koridorlarda yapılacak iş ve çalıştırılacak işçi deseni bölgenin geleceği için önemlidir. Belirlenen kalkınma koridorunda, hangi yatırım çeşitlerinin yapıldığı, iş kollarının neler olduğu, bu iş kollarında çalışanların eğitim durumlarının ne olduğu gibi konuların belirlenip, bölgenin geliştirilmesi ve kalkınmasına olanak tanınmalıdır.

2.2. Kalkınma Koridorları ve İçerdiği Faaliyetler

Bölgesel kalkınma koridorlarının oluşmasında kamunun yararı göz ardı edilemez bir gerçektir. Büyük kapasiteli yatırımların kökeni kamuya dayanır. Kamu, büyük paydaşların çıkarlarını temsil ederek altyapı yatırımcılarının, hizmet sağlayıcılarının, ulusal kurumların (gümrük, liman vb.) proje koordinasyon birimlerinin gelişim göstermeleri için büyük faydalar sağlamaktadır. Tüm bunlar içinde özel yatırım ve teşvik planlamaları gerekmektedir.

Kalkınma koridorlarının içerdiği faaliyetler aşağıda sıralandığı gibidir (Metegha ve diğ., 2012; 4):

- Özel sektörle kurulacak ortaklıklarda, yatırım faaliyetlerinin hedefleri ve finansman faktörlerin açıkça belirtilmesi gerekmektedir. Planlanan koridorlar oluşturulurken tüm etmen göz ardı edilmeden objektif bir şekilde ortaklarla paylaşılmalıdır.
- Kalkınma koridorunun gelişimi ve performansı için tüm bölgeleri yansıtan göstergeler kullanılması ve çeşitli tasarımlar planlanması gerekmektedir.
- Yapılan koridor yatırımlarını finanse etmek ve bölgede ki hali hazırda mevcut olan sektörler bazında analiz edilmesi gerekmektedir.
- Sadece mevcut sektör dallarında da değil mal ve üretim talepleri arttıkça ortaya çıkan yeni pazar ve ekonomik faaliyetler sonucu kendiliğinden gelişen alt yapı ve hizmetlerde dikkate alınmalıdır. Bu sebeple koridor etrafında yapılan bütün ticari faaliyetlerin bir araya getirilebilmesi amaçlanmaktadır.
- Koridora özgü organizasyonların finansal ve mali açıdan sürdürülebilirliğinin sağlanması için büyümeyi teşvik edecek müdahaleler planlanmalı geç kalınmadan harekete geçilmesi gerekmektedir.
- Kalkınma koridorları boyunca ulaşımı iyileştirme ve yatırım piyasası başarısızlıklarını gidermeye ek olarak kimi zaman sınır ötesi olmasa da mekânsal bağlantıları teşvik etmek için gerekli çalışmalar yapılmalıdır.
- Kalkınma koridorlarının geliştirilmesi için öncelikli değerler zincirinin geliştirilmesi ve ekonomik kalkınmayı arttıracak plan ve projelere gereken önemin verilmesi gerekmektedir.
- Kamu sektörü ile özel sektör ortaklığı yapılarak, nasıl çalışılması ve hangi konularda yatırım ve ortaklığa başvurulması gerektiği doğru bir şekilde analiz edilerek farklı uygulama yaklaşımları geliştirilmelidir.

2.3. Kalkınma Koridorlarının Bölgesel Kalkınmada Öne Çıkma Sebepleri

Koridorların kurulma sebebi sadece iki bölgeyi birbirine bağlamak değil ekonomik açıdan pasif durumda olan kırsal alanları canlandırmaktır. Bu bağlamda koridorların bölgesel kalkınmada çeşitli şekillerde öne çıkma sebepleri vardır. Bu sebepler aşağıda ki gibi sıralanmıştır;

- Bölge içerisindeki hammadde ve kaynakları değerlendirmek için coğrafi zenginliklerini değerlendirerek üretim potansiyelini arttırmak,
- Doğru yatırım politikası uygulayarak, hem bölgenin kaynaklarını verimli kullanmak, hem de büyük ölçekli yatırımlar yaparak bölgenin ekonomisini arttırmak,
- Ekonomik açıdan atıl durumda olan bölgelerin ekonomik faaliyetlerini artırma yoluna giderek küresel piyasa düzeyine çıkarmak,
- Kamusal desteklerle özel teşebbüslere yatırım fırsatları ve avantajları sağlayarak rekabet yoluyla ekonomik canlılığı arttırmaktır.

2.4. Tarımsal Kalkınma Koridorları, Amaçları ve Oluşması İçin Gerekli Koşullar

Tarıma uygun politikaların geliştirilmesinin yavaşlaması ve daha çok sanayiye önem verilmesi bir bakıma ekonomik kalkınma da kimi zamanlar tarımın öneminin yitirilmesine neden olabilmektedir. Bu durum tarımsal üretim sahasının dar olduğu ülkelerde kendini daha fazla gösterebilmektedir. Oysaki tarımsal politikalarını geliştirmiş ve ekonomiye entegre olan ülkelerde tarımın önemi oldukça fazladır. Gelişmekte olan ülkelerin tarımsal üretimi artırmak için geliştirdikleri stratejiler tarımsal koridorların oluşmasına ve akabinde ekonomiye ve kalkınmaya daha etkili bir şekilde olumlu sonuçlar doğurmasında devreye girmektedir (Erbay, 2013; IV).

Kalkınma koridorlarının ekonomik anlamda amaçladığı faaliyetler aşağıdaki hususları bulundurmalıdır (Metegha ve diğ., 2012; 4):

- Koridorların hangi amaçlara hizmet edeceği ve finansal etkilerinin ne olacağı saptanmalı aynı zamanda özel sektör alanında hizmet veren yatırımcılara da yeterli bilgilendirme yapılarak teşvik edilmeleri sağlanmalıdır.
- Koridorların hangi hizmet ve alt yapılar doğrultusunda geliştirileceği belirlenmelidir.
- Bölgesel olarak yeterli araştırma ve incelemeler yapılarak, ekonomik faaliyetlerin potansiyeli belirlenmelidir.
- Bir bölgede oluşturulan koridor, komşu bölgeler de ki pazarları da hareketlendireceğinden ülke ekonomisi canlanıp kalkınacaktır. Kimi ekonomistler bu durumu psiko-sosyal sermaye ismini vermiştir (Boisier, 2011: 23-24).
- Koridorları oluşturan ana planın yanında besleyici yan dallar geliştirilerek koridor boyunca alt yapılar geliştirilmelidir.
- Küçük ölçekli Kobilere, inovatif girişimler ve sanayi üretim işletmeleri için büyük çapta girişim projeleri planlanmalı ve doğru zamanda uygulamaya konmalıdır.
- Koridorları oluşturmayı planladıktan sonra atılacak en önemli adımlardan biride koridorların oluşmasını engelleyebilecek oluşumları ve koridorların oluşumunda meydana gelecek problemleri tespit etmek ve gerekli önlemleri almak olmalıdır.
- Uygulanabilecek projeler belirlenip gerekli değerlendirmeler yapılmalıdır.

- Özel sektör ön plana çıkartılarak verimli pazarlama stratejileri geliştirilmeli ve kamu ile ortaklıklar yaratılmalıdır.

Tarımsal büyüme koridorlarının kurulma amacı, koridorlar için hedeflenen bölgelerde ki eşitsizlikleri ortadan kaldırmaktır. Ekonomik kalkınmayı arttıracak eşitsizlikleri gidermek için bölgenin, sosyal, coğrafi ve ekonomik özelliklerini inceleyecek bir planlama ve programlama tekniği izlenmelidir.

Tarımsal büyüme koridorlarının ilk koşullarından biri ekonomik işlevsellik açısından stratejik iki nokta arasına kurulmasıdır. Yani kentsel ekonomiler dışında kalmış bölgeleri canlandıracak bir konum seçilmesi gerekmektedir. Ürün pazarlama ve lojistiğinin kolayca yapılacağı, küresel piyasaya minimum da olsa adapte olabileceği bir koridor tarzı planlanmalıdır (Künü ve Hopoğlu 2015; 9).

Tarımsal üretimin olmazsa olmazlarından biri olana sulama içinde gerekli çalışmalar yapılarak bu koridorlara verimli sulama sistemleri getirilmelidir. Doğru bir şekilde planlanan alt yapı sistemlerine kurulmuş işletmeler koridorlar dışında kalan bölgeleri de canlandıracak etkilerde bulunacaktır.

2.5. Tarımsal Koridorların Oluşturulması

Dünya çapında tarımsal koridorlar iki ulaşım hattı boyunca uzanan bir yapı olarak düşünülse de bu yaklaşım aslında bir kesinliğe kavuşmamıştır. Bu konuya farklı bir bakış açısı geliştiren Srivastava, kalkınma koridorlarının birden çok oluşum ve faaliyet alanının içerdiğini savunmuştur. Koridor çeşitlerinden olan, ulaştırma, lojistik, ulaştırma ve ticaret ve ekonomi koridorları arasındaki fark net olarak belirlenmemiştir.

Tarımsal büyüme koridorları az gelişmiş ülkelerin ekonomik kalkınmalarına pozitif yönlü katkı sağlamakla birlikte, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere ise bölgesel farklılıkları azalttığı görülmektedir.

Son yıllar da Davos ve Dar-es-Salam'da gerçekleştirilen Dünya Ekonomik Forumu gibi uluslararası toplantılarda, Afrika gibi büyük ölçekli beslenme yoksunluğu yaşayan ülkelere oluşturulması planlanan koridorların ekonomik sorunlara çare olabileceğinin yanında aynı zamanda da ülkelerin gelişmişlik düzeyinde arttırabileceği görüşülmüştür (Paul ve Steinbrecht, 2012; 2). Afrika'da oluşturulacak koridorların hem yatırımcılara fayda sağlayacak hem de ülkenin gelirini arttıracak taraflarından biri de yatırım yapılan koridor boyunca bulunan mevcut madenlerin değerlendirebilmesi durumudur (Weng vd., 2013; 195).

Bu kapsamda tarım piyasanın gelişmesiyle üretimin ve verimin artacağından bölgeye ekonomik kalkınma açısından da ivme kazandıracak ve bu durum istihdam sorununun çözülmesine katkı sağlayacaktır. Bu durum sonucunda ise doğrudan ve dolaylı olarak ülkelerin yerel, bölgesel ve ulusal ekonomik koridorlarının gelişmesi sağlanmış olup, tarımsal koridorların oluşumu artacaktır. Bu durumda da tarımsal büyüme koridorlarının, ekonomik koridorlara olumlu etkisinin olduğu açıkça görülmektedir.

3. TARIMSAL KALKINMA KORİDORLARI VE TARIMSAL EĞİTİM ARASINDAKİ İLİŞKİ

Tarım, insanlık tarihinin başlangıcından bu yana, hem en önemli geçim kaynağı olması hem de ekonomik disiplinlerin gelişmesinde dikkat edilen ilk sektör olması sebebiyle varlığını her dönem hassasiyetle sürdürmüştür.

Ülkenin ekonomik kalkınmasının toplumun eğitim seviyesiyle pozitif yönlü bir ilişkisi vardır. Bu sebeple kişi başına düşen milli gelirin eğitim seviyesiyle birlikte bir artış gösterdiği bilinmektedir. Ayrıca yapılan çalışmalar sonucunda okullaşma oranı ve eğitimin süresi arttıkça, kişi başına düşen gelirin arttığını ve eğitime ayrılan bütçenin gelir dağılımı üzerinde pozitif etkisi olduğunu ve yapılan eğitim harcamaları ile ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arasında doğrusal bir ilişkiye rastlandığı görülmüştür.

Günümüzde az gelişmiş ülkelerin geçim kaynaklarının tarım olduğu bilinmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerinde hammadde ve ana sermaye kaynaklarının tarımsal üretimden elde edildiği de bir gerçektir. Görüldüğü gibi ekonomik düzeyleri arasında devasa fark olan bu ülke gruplarının ortak noktası tarım sektörüdür. Tarımsal üretimi ikinci plana atan, bilinçsiz tarım metotlarıyla üretim yapan, tarımsal üretimden beklediği geliri elde edemeyip kentsel alanlara göç eden kırsal nüfus böylelikle bölgeler arasındaki gelir eşitsizliğine sebep olmuştur. Tarımsal kalkınma koridorları bu eşitsizlikleri gidermek amacıyla stratejik noktalara kurulmaktadır.

Tarımsal kalkınma koridorları kurulurken bölgenin sadece kaynakları ve alt yapı hizmetleri değil bölgenin beşeri sermayesi yakından incelenmelidir. Çünkü ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma faaliyetleri üzerine toplumun ya da kişinin sahip olduğu bilgi, beceri yetenek ve özellikle de eğitim düzeyi de etki etmektedir.

Kırsal alanlarla sanayi bölgelerini birbirine bağlayan tarımsal kalkınma koridorları, doğru yapılan tarım teknikleri ve pazarlama metotları sayesinde bölgeler arasında ki eşitsizliklerin giderilmesini amaçlar. Fakat eğitim seviyesi düşük olan kırsal kesimin yanlış, eksik ve yeni geliştirilen tarımsal metot ve teknolojilerden habersiz yapılan üretim şekli ile günümüz sanayilerinin hammadde gereksinimlerini karşılamaya çalışması imkânsız bir hal almaktadır. Bu da kırsal kesimleri kentsel alanlara göre karşılaştırılmış üstünlükler açısından geri plana itmektedir. Bunun için de kırsal kesimlerde ki çiftçilerimizin tarımsal eğitim kapasitesi yüksek tutulmalıdır. Çünkü tarımsal büyüme koridorlarının az gelişmiş ülkelerin ekonomik kalkınmalarına pozitif yönlü katkı sağladığı, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere ise bölgesel farklılıkları azalttığı görülmektedir. Bu durumla birlikte ise doğrudan ve dolaylı olarak kalkınma koridorlarının ülkelerin yerel, bölgesel ve ulusal ekonomik düzeylerine katkı sağlanmış olup, tarımsal koridorların oluşumu arttırılacaktır.

Yapılan çalışmalara göre tarımsal işgücü verimliliğindeki değişim ile tarım istihdamının ortalama eğitim süresindeki değişim arasında orta düzeyde, pozitif bir ilişki olduğu görülmüştür. Aynı şekilde tarım istihdamındaki değişim ile çalışma çağındakilerin net göç durumu karşılaştırıldığında aralarında o negatif ve anlamlı bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir. Case ve Whitaker (1998) çalışmasına göre, tarımsal alanda çalışanların sayısı azaldıkça gıda üretimini en başından son aşamasına kadar bilenlerin sayısı da azalmaktadır, bu durum da ülke ekonomisi açısından bir risk teşkil etmektedir. Bravo-Ureta ve Pinheiro (1997) Dominik Cumhuriyeti'nde kırsal kesimde çalışanların teknik bilgi seviyelerinin ekonomik etkinliğe olan faydasını incelemiştir. Çalışma sonucuna göre dört yıl ve daha fazla süreyle örgün eğitim

alan çiftçilerin teknik bilgilerinin daha yüksek olduğu, eğitimsiz ve yaşlı çiftçilere oranla daha teknik çalıştıkları ayrıca modern girdi kullanımlarına da daha fazla yer verdikleri gözlemlenmiştir. Bu sayede de ekonomik etkinliklerinde artış olduğu görülmüştür. Wadud ve White (2000) yaptıkları bir çalışmada okula devam etme süresinin tarım işçilerinin teknik etkinliğini artırdığını bildirmişlerdir. Soekartawi (2000) ise çalışması sonucu pirinç üretiminde teknik etkinliğin kaynakları üzerinde durmuş ve tarımsal işlerde teknik etkinlikte çiftçinin yetenek ve bilgi düzeyinin etkili olduğu sonucuna varmıştır. Bu çalışmalara bakılırsa ekonomik kalkınmanın eğitim düzeyiyle ilişkilendirildiğini ve modern tarım yöntemleri sayesinde mal ve hizmet birikiminin artarak ülke istihdamını da arttırabileceği görülmektedir. Özellikle teknik düzeyde bireylerle sağlanan istihdam şekli ile kurulacak olan koridorların hem yatırımcılara fayda sağlayacağı hem de ülkenin gelir seviyesine ivme kazandıracığı görülmektedir. Aşağıdaki Tablo 1 de tarımsal üretimin boyutları arttıkça ve kullanılan tarım metodunun modernleşmesi ile elde edilen gelirin de arttığı gözlemlenmiştir.

Tablo1.1.Çiftçilerin Kullandığı Tarımsal Metotlar ve Gelir Düzeyleri

	Geçim Çiftçisi	Gelişmekte Olan Çiftçi	Ticari Çiftçi
Kullanılan tarımsal metot	Geleneksel	Geleneksel/Modern	Modern
Tarım Ürünleri	Tüketim	Tüketim/Satış	Satış
Gelir	Düşük	Orta	Yüksek

(Negolez, 2014; 189).

3.1. Tarımsal Kalkınma Koridorları Üzerine Teknolojinin Etkisi

Ülkelerin gelişmişlik seviyesini belirleyen faktörlerden en önemlileri bilimsel, teknolojik ve araştırma ve geliştirme çalışmalarıdır. Ar-Ge ve inovasyona yönelen ülkeler ekonomilerini çok daha güçlü hale getirmektedirler. Ekonomik kalkınma için nasıl üretime ihtiyaç varsa üretim için de tarıma ihtiyaç vardır. Tamda bu noktada Tarımsal Ar-Ge çalışmalarının faydasından bahsetmekte yarar vardır çünkü genel olarak hızla artan nüfusun beslenme ve daha iyi koşullarda yaşama isteklerinin karşılanması, sağlıklı beslenmesi, gıda güvenliğinin sağlanması, çevre dostu-sürdürülebilir tarım tekniklerinin geliştirilmesi ve dış satımın artırılması tarımsal yeniliklere bağlıdır.

Tarımsal sektör bazında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olan, Ar-Ge çalışmaları bazında ise geliştirilen son teknolojiler sayesinde üretimde artış ve verimlilik sağlanırken aynı zamanda da alt yapı hizmetleri sayesinde kalkınma koridorlarının iki ucundaki bölgelerin ekonomilerinde ve sosyal refah seviyelerinde pozitif gelişmeler sağlanır.

Tarımsal üretimle sağlanan sermaye birikimi ülkelerin refah seviyelerini artırmalarına yardımcı olacaktır. Geliştirilecek teknolojik yöntemler, altyapı hizmetleri ve araştırma geliştirme çalışmaları sayesinde bölge içinde ithalatın azalıp ihracatın artırılması sayesinde kalkınma koridorlarının iki ekonomik eşitsizliklerin azalması beklenmektedir. Bunun içinde tarımsal Ar-Ge çalışmalarını yapacak araştırmacılar kadar siyasetlerinde de önemli roller üstlenmesi gerekmektedir. Çünkü siyasi güçlerin dünyayı ve yakın çevremizi inceleyip ona göre karar vermeleri elzemdir. Ayrıca tarımsal yatırımlar ve alınan politik kararların etkinliğini artırmada,

tarımsal eğitim, araştırma ve yayım faaliyetlerinde de yenilikçi yaklaşımların uygulanması gerekmektedir (Oğuz ve Çelik, 2010).

Tarımsal kalkınma koridorları bünyesinde ki faaliyetlerin geliştirilmesi için ekonomik kalkınma açısından refah düzeyi yüksek ülkeler; yaygın ve etkili eğitim sistemleri, bilgi açısından donanımlı olmaları ve finansman olanaklarını kullanarak araştırmalarla yeni veriler üretmekte ve dışarıdan aldıkları bilgileri özümseyerek teknolojiye dönüştürmektedirler. Bu sayede elde edilen bilgi ve teknolojiler koridorların iki ucunda da mal ve hizmet seviyesini arttırarak diğer ülkelere nazaran karşılaştırmalı üstünlük elde etmektedirler.

Tarım sektörünün diğer sektörler göre iklim ve ekolojik koşullar baz alındığından farklılık göstermesi sebebi ile tarımsal kalkınma koridorlarının kurulduğu kırsal kesimlerde tespit edilen alt yapı ve su kaynağı sıkıntısının da yapılacak olan tarımsal Ar-Ge çalışmaları giderilmesi beklenmektedir. Geliştirilen teknolojiler sonucunda büyüyecek olan tarımsal işletmeler sayesinde gıda işletmelerinde üretilen mal ve hizmetler ülke, bölge hatta yöre bazında ekonomik gelir düzeyini arttıracaktır. Bu artışlarla bölgenin istihdamında artışlar sağlanacak, bununla birlikte tarım dışı sektörler oluşacak ve o bölgenin sanayisi gelişeceğinden kalkınma koridorları arasında yatay ve dikey bağlantılar sağlanacak ve mevcut bağlantılar daha da artacaktır. Bu sebeple tarımsal kalkınma koridorlarının sürekli bir gelişme kaydetmesi açısından Ar-Ge çalışmalarına gereken önemin verilmesi gerekmektedir. Bu kadar hassas bir çalışma konusuna sahip olan tarımsal Ar-Ge; ekilebilir alanların arttırılmadığı hatta azaldığı günümüzde daha da önem kazanmaktadır.

Görüldüğü üzere Ar-Ge çalışmaları sonucunda geliştirilen yeni teknolojiler üretimde artışa, ekonomide büyümeye ve sosyal yapıda değişimlere yol açmakta; bu da sonuçta, yeni toplumsal ihtiyaçların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Tüm bu durumlar, Ar-Ge çalışmalarının kesintisiz yapılması gerektiğini göstermektedir.

3.2. Bölgesel Kalkınmada Tarımın Önemi ve Tarımsal Koridorların Bölgesel Kalkınmaya Etkisi

Kalkınma konusunda çalışan iktisatçıların tarım sektörü üzerine yaptığı çalışmalara bakılırsa kalkınma sürecinin ilk ayağının tarım ve toprak olduğu görülmektedir. Tarımsal üretimin en temel ve birinci kaynağını oluşturan faktör topraktır. Toprağın kaliteli ve zengin mineral maddelere sahip oluşu yapılan üretimin de verimliliğini arttırmaktadır. Böylelikle de yapılan üretimden elde edilen kar marjı da yükselmektedir.

Az gelişmiş ülkelerin kalkınması tarım sektörüne bağlı olduğundan tarım ekonomik kalkınmada çeşitlilik sağlar. Tarım sektörü hava koşulları ile etkileşim içerisinde olduğundan ekonomik yatırımcılar tarıma yapılan yatırımların riskli olduğunu savunmuş ve tarımı ikinci plana itmişlerdir. Bu olumsuz düşünce sebebiyle tarımsal ürünler değer kaybetmiş ve tarımda çalışanların gelir seviyesi azalmış ve istihdam sorunları yaşanmıştır. Hâlbuki tarım piyasası, çalışma koşulları düşünüldüğünde istihdama en fazla ihtiyaç duyan alanlardan biridir.

Tarımda çalışan nüfusun yoğun olması sebebiyle tarımda verimliliğin düşmemesi için tarım sektöründe çalışan aktif nüfusun başka sektörler kaydırılması ile işgücü transferi sağlanır ve tarım ülke ekonomisi açısından sektörler arası dağılımda istihdam açısından fayda sağlar (Erbay, 2013;1).

İhracat da diğer alanlar gibi tarım sektöründen önemli ölçüde ve pozitif yönde etkilenir. Gelişmekte olan ülkelerde ülke gelirlerinin büyük kısmının ihracattan elde edildiği bilinmektedir. Tarımda verim ve kalitenin artmasıyla, ihracatta da gelişme sağlanır bu sayede de ülkenin milli gelir seviyesi artacağından döviz hadleri yükselir ve alım satım gücü artar. Verimli ve bol olarak üretilen ürünler devletin ihracat politikaları ile ek gelir sağlar. Tarımdan elde edilen gelirler ile de milli gelir seviyesi artacak ve elde edilen döviz ile dış ticaret hadleri alım satımı yükselir. Tarım sektöründe sağlanan bu ilerleme ile içsel ekonomide canlılık yaşanır. İç piyasada elde edilen canlılık ile üreticilerin gelirleri artar, bundan dolayı da sanayi mallarına olan talep artar ve bu sayede de sanayi alanında ihtiyaç duyulan talep ihtiyacı kolaylıkla elde edilir. Anlaşıldığı üzere tarım sektörünün ekonomik kalkınmaya etkisi birden fazla alanda sağlanmaktadır (Erbay, 2013; 3).

Tarımsal büyüme koridorları az gelişmiş ülkelerin kalkınmasında olumlu gelişme sağlarken, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki ekonomik eşitsizlikleri giderir. Az gelişmiş ülkeler ekonomik kalkınmada arz odaklı, iç kaynaklara dayanan ve kamu yatırımlarının etkili olduğu bir politika izler (Srivastava, 2011; 4). Tarımsal faaliyetlerin belirli seviyede karşılaştırmalı üstünlük yarattığı kesimlerde tarımsal üretimi ve tarıma dayalı sanayinin katma değerini artırmak amacıyla, belirli alt yapıların devlet eliyle sağlandığı ve çıkış noktalarının koridorun iki ucundaki kentsel alanlar olduğu bir gruplaşma meydana gelmesi kalkınmaya ivme kazandıracaktır. Koridor hattınca tarım piyasasının oluşturacağı dışsallıklar bölgesel kalkınmayı olumlu yönde arttırmaktadırlar. Türkiye’de de bölgesel eşitsizliklerin azaltılması ve ulusal ve küresel piyasalarla daha güçlü bağlantılar kurulabilmesi açısından, tarıma dayalı kalkınma önem arz etmektedir. (Srivastava, 2011; 18).

Tarıma dayalı bölgesel kalkınma sağlandığı takdirde ekonomik faaliyetler açısından zayıf kalan bölgelerimizin önemli bir kısmında küçük işletme sayıları arttırıldığı takdirde istihdam sorunu ortadan kalkmaya başlar ve istihdama bağlı olarak büyük şehirlere olan göçler azalır. Aynı zamanda sağlanan tarımsal büyümeyle sermaye birikimi artacağından diğer üretim alanlarındaki (sanayi, hizmet sektörü gibi) verimliliklerde artacak, kar amacıyla olan sermaye şirketleri kamu kaynaklarına gerek kalmadan alt yapı yatırımlarını üstlenebilir hale gelecektir, böylelikle iç ve dış piyasada canlılıklar yaşanacaktır. Tüm bu sebeplerle de büyüyen insan nüfusunun güvenilir ve sürdürülebilir gıda talebi kolaylıkla sağlanacağından, özellikle küresel ısınmanın baskın olduğu bu çağda ulusların gıda konusunda ki ihtiyacının karşılanması önem kazanmaktadır.

4. SONUÇ

Bölgesel kalkınma için kurulan tarımsal koridorların kalkınmaya olan pozitif yönlü etkisi çok eski dönemlere uzanmayan bir fikirdir. Koridorlar ulaşım hatları boyunca kendiliğinden gelişim sağlamaktadır. Özellikle Afrika ve Güneydoğu Asya gibi az gelişmiş ülkelerle arasında kurulan uluslararası tarım koridorları planlı kalkınma koridorlarına örnek oluşturduğundan başka diğer az gelişmiş ülkelere örnek teşkil etmektedir. Ancak son yıllarda Afrika ve Güneydoğu Asya’da uluslararası makro koridorların oluşturulmasıyla birlikte, planlı kalkınma koridorları oluşturulması özellikle az gelişmiş ülkeler için bir alternatif olarak görülmektedir. İkinci En İyi Teorisi’ne benzer bir yaklaşımla açıklanan bu yaklaşıma göre bölgesel kalkınma koridorları oluşturma fikri daha iyi bir kalkınma planının olmadığı yerde iyi bir alternatif olabilmektedir. Bölgesel kalkınma koridorları ülkelerin ekonomilerini iyileştirmesi açısından beklenen sonuca ulaştırmayabilir ancak hiç değilse ekonomik kalkınmanın bir basamağını oluştururlar. Bu

bağlamda ekonomik kalkınmada tarımsal koridorları oluşturmak için gelişmiş ülkelerde izlenen tarım politikaları, gelişmekte olan ülkelerde de benzer tarımsal kalkınmaya örnek olacak nitelikte uygulanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Boisier, S. (2001). "Territorial Development and the Construction of Synergetic Capital: A Contribution to the Discussion on the Intangibility of Development". A. Kumssa and T.G. McGee (Ed.). "New Regional Development Paradigms", Londra: Greenwood Press.
- Bravo, B. ve Pinheiro, A. (1993). "Efficiency Analysis of Developing Country Agriculture: A Review of the Frontier Function Literature", *Agricultural and Resource Economics Review*, 22(1).
- Brunner, H-P. (2013). "What is Economic Corridor Development and What Can It Achieve in Asia's Subregions?". Manila: Asian Development Bank (ADB). ADB Working Paper Series on Regional Economic Integration, No.117, August 2013.
- Case, L. ve Whitaker, K. 1998. "What are the goals and purposes of agricultural education", *The Agricultural Education Magazine*, 71(3).
- Erbay, (2013) "Ekonomik Kalkınmada Tarımın Rolü: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme " *Namık Kemal Üniversitesi, Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4).
- Mtegha, H., Leeuw, P, Naivker, S. ve Molepo, M. (2012) "Resources Corridors: Experiences, Economics and Engagement; A Typology of Sub-Saharan African Corridors", Extractive Industries Source Book Organization (EISB), <http://www.eisourcebook.org/cms/Resources%20Corridors%20Learning%20Module.pdf>.
- Japan International Cooperation Agency (JICA). (2013). "Data Collection Survey for Economic and Industrial Development along Economic Corridors in Southern Africa". Final Report, March 2013.
- Künü, S. ve Hopoğlu, S. (2015) "Bölgesel Kalkınmada Tarımsal Büyüme Koridorları ve Oluşumlarını Etkileyen Faktörler", 3.Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı" Bingöl Üniversitesi.
- McGee, Terry G. ve Kumssa, A. (2001) "Introduction, New Regional Development Paradigms" içinde (ss.1-13). Ed: A.Kumssa ve T.G. McGee, Londra, Greenwood Press.
- Oğuz, C. ve Çelik, Y., 2010, Türk Tarım, Tarım Sektöründe İnovasyonun Önemi; Dünyada ve Türkiye'deki Uygulamalar 116. Pardey, P., Alston, J., Chrstan, J. ve Fan, S., 1997, A Productive Partnership: The Benefits from US Participation in the CGIAR, Washington, DC.
- Paul, H. ve Steinbrecher, R. (2013). "African Agricultural Growth Corridors and the New Alliance for Food Security: Who "benefits, wholoses?", *EcoNexus Report*.
- Saatçioğlu, C. ve Karaca, O. (2013) "Ulaştırma Altyapısı ve Bölgesel Gelir Farklılıkları: Türkiye için Ampirik Bir Analiz", *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 1 (1), 1-11.
- Sassen, S. (2001). "Losing Control? The State and the New Geography of Power, New Regional Development Paradigms" içinde (ss.197-214), Ed: A.Kumssa ve T.G. McGee, Londra, Greenwood Press.
- Scott, Allen J. (2001). "Globalization and the Rise of City-Regions", *European Planning Studies*, 9(7), 813- 826.

- Soekartawi, L. (2000). Pengantar Agroindustri. PT Raja Grafindo Persada. Jakarta.
- Srivastava, P. (2011). “Regional Corridors Development in Regional Cooperation”. Manila: Asian Development Bank (ADB). ADB Economics Working Paper Series, No.258.
- Wadud, A ve Ben, W. (2000) “Farm household efficiency in Bangladesh: a comparison of stochastic frontier and DEA methods”, *Applied Economics*, 32: 1665- 1673.
- Weng, L., Boedhihartono, A.K., Dirks, P.H.G.M., Dixon, J., Lubis, M.I. ve Sayer, J.A. (2013) “Mineral industries, growth corridors and agricultural development in Africa, *Global Food Security*, 2(3), 195-202.
- Yıldırım Keser, H. (2015). “Importance of Transport Corridors in Regional Development: The Case of TRACECA”, *Sosyoekonomi*, 23(24), 163-182.